

UDK: 8.17581

Sohiba YANGIBOYEVA,

Urganch davlat universiteti Yoshlar bilan ishlash masalalari bo'yicha dekan muovini, mustaqil tadqiqotchisi

E-mail:sohibayangiboyeva@gmail.uz

PhD. Sarvar Atajonov (UrDU) taqrizi asosida

TOHIR MALIKNING “NOMUS” HIKOYASIDA QUR’ONI KARIM OYATLARI VA HADISLARINING BADIY TAQINI XUSUSIDA BA’ZI MULOHAZALAR

Аннотация

Ushbu maqolada O‘zbek adabiyotining o‘chmas va yirik vakili hisoblangan Thir malikning “Nomus” hikoyasi chuqur tahlil qilinadi. Bu tahlilda diniy tushunchalar, jumladan, Qur’oni karim oyatlari va hadislarining badiiy talqinlari bo‘yicha mulohazalarga katta ahamiyat qaratiladi. Maqola mazmunida mustaqillik davrida yaratilgan diniy-ma’rifiy mavzu takomili, umuminsoniy g‘oyalarni o‘zida mujassam etgan ijod namunalarini o‘rganish, bugungi adabiyotshunoslik sohasining dolzarb masalalaridan biri ekanligi isbotlanadi.

Kalit so‘zlar: turli janrlar, Tohir Malikdir, musulmon adabiyoti, Mustaqillik davri, ijobiy va salbiy xislatlar, Qur’on oyatlari, badiiyat, nomus.

SOME VIEWS ON THE ARTISTIC APPEARANCE OF QUR’AN VERSES AND HADITHS IN TAHIR MALIK’S STORY “NOMUS (DIGNITY)”

Annotation

In this article, the story “Nomus (dignity)” by Tohir Malik, who is considered an indelible and great representative of Uzbek literature, is deeply analyzed. In this analysis, great importance is attached to religious concepts, including artistic interpretations of verses and hadiths of the Quran. In the content of the article, it is proved that the study of examples of creations that embody perfect, universal ideas of the religious and educational theme created in the period of independence is one of the urgent issues of today’s field of literary studies.

Key words: different genres, Tahir Malik, Muslim literature, Independence period, positive and negative qualities, verses of the Quran, art, honor.

НЕКОТОРЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБЛИК КОРАНСКИХ СТИХОВ И ХАДИСОВ В РАССКАЗЕ ТАХИРА МАЛИКА «НОМУС (ДОСТОИНСТВО)»

Аннотация

В данной статье глубоко анализируется рассказ «Номус (Достоинство)» Тохира Малика, который считается неизгладимым и великим представителем узбекской литературы. В этом анализе большое значение придается религиозным концепциям, в том числе художественным интерпретациям аятов и хадисов Корана. В содержании статьи доказывается, что изучение примеров творений, воплощающих совершенные, общечеловеческие идеи религиозно-просветительской тематики, созданных в период независимости, является одним из актуальных вопросов современной области литературоведения.

Ключевые слова: разные жанры, Тахир Малик, мусульманская литература, период независимости, положительные и отрицательные качества, аяты Корана, искусство, честь.

Kirish. Adabiy hayotimizda yangi-yangi asarlar paydo bo‘lmoqda. Shunday ekan, ushbu asarlar tahlil qilish ehtiyojini keltirib chiqarishi tabiiydir. Keyingi davr o‘zbek nasri taraqqiyotiga sezilarli hissa qo‘shib kelgan ijodkorlardan biri Tohir Malikdir. Adib asarlarida xarakter yaratish an’anasi, hayot voqeligini aks ettirishdagi o‘ziga xos tasvir usuli mavjud. XX asrning 70-80-yillariga kelib adabiyotda yangi bir to‘lqin shakllandi. Bu davr yozuvchilari ijodida mumtoz adabiyot an’analariga va milliylikka intilish bilan bir qatorda, yangicha adabiy tafakkur shakllanib, badiiy obrazlar silsilasida turmushni tubdan o‘zgartirishga harakat qilgan zamonaviy qahramonlar badiiyatda o‘z aksini topa boshladi.

Uzoq vaqt taqiqlanib kelingan diniy-tasavvufiy mavzularning adabiyotga qayta yuz ko‘rsata borishi masalalari bugungi adabiyotda sifat jihatidan o‘zgarishlar qildi. Badiiy adabiyotdagi bunday sifat o‘zgarishlarning tug‘ilishiga sabab sho‘rolar siyosati davrida zararli deb topilgan asarlarning qayta nashr etilishi bo‘ldi.

Qur’oni Karimning o‘zbek tiliga tarjima qilinishi, Payg‘ambarimiz hadislarining chop etilishi, dini islomning at-Termiziy, Ismoil Buxoriy kabi buyuk nazariyotchilari, Ahmad Yassaviy, Sulaymon Boqirg‘oniy, So‘fi Olloyor kabi tasavvuf shoirlari asarlarining chop etilishi so‘z san’atiga yangi, toza, qadimiy mavzular shabadasini olib kirdi.

Mustaqillik davrida yaratilgan diniy-ma’rifiy mavzu takomili, umuminsoniy g‘oyalarni o‘zida mujassam etgan ijod namunalarini o‘rganish, bugungi adabiyotshunoslik sohasining dolzarb masalalaridan biridir. Istiqloq davri o‘zbek nasri g‘oyaviy-

badiiy yangilanishlar, o‘zgarishlar bilan harakterlanadi. Ayniqsa badiiy adabiyotda diniy-ma’rifiy motivlarning badiiy sintezi orta bordi.

Jumladan, Tohir Malik asarlarida diniy g‘oyalar, tasavvufiy aqidalarga moyillikning ortishi, falsafiylikning kuchayib borayotganligi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Diniy-ma’rifiy mavzu mohiyatiga Qur’oni karim oyatlari va hadisi sharif mazmuni singdirilgani Tohir Malikning ko‘plab asarlarida o‘z ifodasini topganini ko‘rishimiz mumkin. Xususan, adibning “Nomus” hikoyasida keltirilgan Qur’oni karim oyatlari, hadislar va islomiy g‘oyalarni aks ettiruvchi rivoyatlar asar mohiyatini yanada teranroq anglash uchun zamin yaratgan.

“Poklikka intilganlar ko‘ngillarini xayri niyatlar ila boyituvchi, pok yo‘ldan adashib yurganlarning so‘qir ko‘zlarini ochg‘uvchi Al-Hodiy, Zul Jalolli val Ikrom, Al-Botin, As-Sabur, Mehribon va rahmli Alloh taborak va taoloning pok nomini dilga jo qilib so‘z boshladik [2].” Darhaqiqat, turkiy xalqlar islom dinini qabul qilganidan so‘ng, shuningdek, istiqloq bergan imkoniyatlar natijasida ko‘plab asarlar basmala bilan boshlangan. Tohir Malik ham “Bismillahsiz boshlangan ishning oxiri kesikdir” degan hadisga amal qilgan holda “Nomus” hikoyasini Alloh nomi ila boshlagan. Asar mohiyatiga kelsak, hikoyani o‘qir ekansiz, bu voqealar qachon va qayerda sodir bo‘lganini o‘ylashning o‘zi noto‘g‘ri.

Ehtimol, ming yil oldin roviylar naql qilishgandir, balki undan yaqinroqda bo‘lgandir. Muhimi bu emas. Muhimi – odamlar orasida nomus atalmish bebaho fazilat borligida. Qayerda nomus bo‘lsa, uning muqobilida nomussizlik ham mavjud. Fazilat

va illat orasida mangu jang bor ekan, fazilat tarbiyasiga muhtojlik seziladi. Asrlar shamolini yengib o'tib, bizlarga qadar yetib kelgan rivoyatlar asosida yozilgan mazkur hikoyatdan yozuvchining maqsadi ham aynan shu nazarimizda.

Asar qahramoni Ma'suma obrazida yozuvchi butun bir ayollarga nisbatan, umuman jamiyatga nisbatan har qanday holatda nomus atalmish bebaho ne'matni asrash, xirs va nafs yo'lida ikki dunyosini kuydirmaslik kerakligini uqtirgandek go'yo.

Asar qahramoni Ma'suma har qanday holatida Allohdan umidini uzmaydi. Farzandlari uchun bir burda non izlashga chiqqanida ham butun bir islom olamiga ibrat bo'lgan ayol – Robia Adaviyya haqida eslaydi [5]: "...Robianing otasi va onasi o'ldi. Opalari ham tarqalib ketishdi. Basra shahrida qahatchilik bo'ldi. Bir zolim Robiani olti pulga sotdi. Sotib olgan kishi yetim qizga ish buyuradi. Robia ishga borar ekan, yiqildi.

Qo'llarini yerga tirab yuzini tuproqqa bosdi: - Yo Rabbim, Yo Alloh, Yo Rahmon, Yo Rahim! Otam yo'q, onam yo'q, men asira bo'ldim. Xo'jayinimning zulmiga da'vom yo'q. Men yolg'iz Sening rizoligingni istarman. Tilagim uldurki, Sen mendan rozi bo'lgil! – Azobli kunlar o'taverdi, og'ir mehnatdan toliqsa-da, ul o'jiza munojotdan charchamadi va bir kuni eshitdiki: - Yo Robia! Sen shunday martabaga yetgaysankim, barcha senga hafas qilgay [2]..."

Asar davomida Robia-ul Adaviyya bilan bog'liq rivoyatlar va uning nomi bir necha bor zikr qilingan. "Yo Alloh, bu o'jizangni o'z hifzi-himoyangga ol. Ul mahdumai mahzurai xos, ul masturai ixlos, ul so'xtai ishq ishtiyoq, ul oshiftai qurbi ixtirok, maryami soniyi maqbul Robiat ul-Adaviyya, rahmatullohi alayho martabasini bu o'jizangga ham ber [2]..."

Darhaqiqat, vaqti kelganda ba'zi narsalar uchun jonni fido qilish mumkin. Ammo nomusni hech narsaga fido qilish mumkin emas. Chunki nomus jondan ham qimmatlidir. Suvning sofligi unga qiymat bergani kabi, insonning nomusi ham unga qadr keltiradi.

Tohir Malikning "Nomus" asarida ham odamiylik husnining gultoji hisoblangan nomus va hayo fazilati barobarida eng xunuk illatlardan bo'lmish nomussizlik va behayolik illatlari haqida tarixiy rivoyat asosida hayotiy bir haqiqat o'z aksini topgan. Bu asar tarixiy voqealar haqida hikoya qilsada, muallif asar davomida diniy-ma'rifiy motivlarni asar qahramonlariga nihoyatda go'zal tarzda sintez qila olgan. Shuningdek, asarda duo qilish, Allohning yagonaligi haqida, inson hayotida neki sodir bo'lsa behikmat bo'lmasligi haqida ham to'xtalib o'tilgan.

Asarda keltirilgan Mo'mina va Abdulloh suhbatida ham "Yerda o'rimalagan narsa borki, barchasining rizqi Allohning zimmasidadir"(Qur'oni Karim ma'nolarining tarjimasini, Hud surasidan) oyatining asar badiyatida siztezlashgani asardagi islomiy g'oyalar asosida shakllangan ibratomuz holatni aks ettirgan [1]: " – Onasining janozasidan so'ng Abdulloh Haj ibodatiga bormoq tadorigini boshladi. Tayyorgalik nihoyasiga yetgach, safar kuni arafasida xotining istagi bilan qiziqdi:

Men to'rt oylik safarni niyat qildim. Shu to'rt oylik muddatga qancha nafaqa istaysan? Tirik qolishimga yetgulik nafaqa qoldiring, - dedi Mo'mina. Tirikliging va o'liming mening qo'limda emas, Haq taoloning izmidadir. Unday bo'lsa, mening

rizqim ham sizning qo'lingizda emas, janobi Haqning izmidadir [2]..."

Oliy Imron surasining 185-oyatida "Har bir jon o'limni totguvchidir. Va qiyomat kunida, hech shak-shubhasiz, ajr savoblaringizni komil suratda olursiz. Bas, kim do'zaxdan chetlatilib, jannatga kiritilsa, muhaqqaq (baxt-saodatga) erishgay. Bu hayoti dunyo esa aldaguvchi matodir" deyiladi [3]. "Nomus"da ham aynan shu narsa insonlarni turli yo'llarda, turli holatlarda sinovdan o'tirib, aldanchi dunyoda o'z nafsiga qul bo'lganlarning ayanchli holati bilan yakun topadi.

"Nomus"da boshdan oxirigacha to'g'rilik, to'g'ri so'zlash va fikr yuritish, duo qilish, nafsga kishanda bo'lmaslik g'oyalari bir qator ilgari suruladiki, ularning mazmuni diniy manbalarda keltirilgan bir qancha talablar bilan yaqin muvofiqlik kasb etadi. Shuningdek, yolg'on, chaqimchilik, tuhmat, inson sha'nini toptash kabi illatlar bilan bir qatorda bu dunyo adolatti ekani, kimga ne qilsang, albatta, qaytishi haqida ham bayon qilingan.

Asarda diniy-ma'rifiy, ahloqiy-tarbiyaviy ahamiyatga oid Qur'on oyatlarining mazmunini o'ziga singdirgan voqealar salmoqli topiladi. Yozuvchining "Nomus" hikoyasida diniy-ma'rifiy yondashuvlar doirasida ilohiyot aqidasi haqida Qur'onda o'z aksini topgan bir qator tavsiflari mazmunini ifodalovchi voqealarga duch kelish mumkin. Asardagi Alloh taolo madhida keltirilgan hamdu sanolar, Allohning 99 ta go'zal ismlaridan namunalarning barchasi Qur'oni Karimning muayyan oyatlari mazmunini o'zida aks ettiradi: "– Alloh as-Sami, Al-Basir, Al-Hakam, Al-Adl, Al-Karim, At-Tavvob, Al-Muntaqim va Ar-Raufdir [2]".

Qur'oni Karimning Hadid surasi uchinchi oyatida: "U (Alloh taolo) Avval va Oxirdir [4]..." yoki Ar-Rahmon surasi 26-27 oyatlarida "Yer yuzidagi barcha jonzor foniidir. Ulug'lik va ikrom egasi Robbingning o'ziga boqiydir...", Qasas surasining 88-oyatida "Undan o'zga har bir narsa halok bo'luvchidir", Fotir surasining 44-oyatida "U o'ta biluvchidir, o'ta qodirdir..." deyiladi. Adibning "Nomus" hikoyasida ham mana shu oyatlarining mazmuni o'z aksini topgan.

Asar haqiqiy ma'noda diniy-tarbiyaviy ahamiyatga ega hadislar va go'zal oyatlar bilan birga, insonning iymon va nafsi o'rtasidagi ayovsiz jang holatini o'zida aks ettirgan. Asarda inson ijtimoiy hayotining ma'naviy, tarbiyaviy asoslari, tartib-qoidalari, turmush tarzi, an'ana va urflari bilan bog'liq ko'plab holatlarga duch kelish mumkin. Mazkur holatlarda yaxshilik, sahat, halimlik, poklik, sadoqat, hayo, mehr-muhabbat kabi qator ezguliklar sodda tilda, turli tashbehlar orqali qo'llanib, yuksak mahorat bilan ifodalangan.

Yurish-turish, turli insonlar bilan muomala, munosabat va gunohlardan tiyilish masalalariga xos ijobiy va salbiy xislatlar badiiy ta'riflangan. Ta'kidlash kerakki, mazkur xususiyatlar tavsifida adib ularga diniy tomondan berilgan sharh, izoh, ta'rif va tavsiflarga katta e'tibor qaratgan.

Hikoyadagi Qur'on va hadislarida bayon etilgan diniy-ma'rifiy tamoyillar, matnlardagi syujetlar, nafaqat musulmon ilohiyoti va islom huquqining rivojlanishidan, balki, turli janrlardagi musulmon adabiyotida diniy motivlarning nihoyatda xilma-xil ifodalanih imkoniyatini ham yuzaga keltirgan.

ADABIYOTLAR

1. Qur'oni Karim oyatlarining tarjima va tafsiri (Abdulaziz Mansur tarjimasini) – T.; "Toshkent Islom universiteti nashriyoti", 2009
2. Tohir Malik "Falak" to'plami, "Nomus" hikoyasi, - T., "Hilol nashr", 2017
3. Tohir Malik "Azaliy nasiba" T., "Sano-standart" nashriyoti, 2018
4. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. "Sunnii aqidalar". – T., "Hilol nashr" 2017
5. Robia al-Adaviya(713/714-801) – Zohidlikning ilk vakilasi.
6. Jean-Pierre Colson, "Cross-linguistic phraseological studies: An overview", Phraseology: An Interdisciplinary Perspective, Amsterdam – Philadelphia 2008, 191-206.
7. Anthony Paul Cowie, "Phraseology", The Encyclopedia of Language and Linguistics, Oxford 1994, 3168-3171
8. Elisabeth Piirani, "Figurative phraseology and culture", Phraseology: An Interdisciplinary Perspective, Amsterdam – Philadelphia 2008, 207-228
9. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. - М., 1977.
10. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. -М.: -1972
11. Маматов А. Ўзбек тили фразеологизмларининг шаклланиш масалалари: Филол.ф.доктр...дисс. – Тошкент, 1999. – 330б.
12. Sabirova S., Ismailova A. FRAZEOLOGIZMLAR VA IDIOMALAR, ULARNING O'ZARO MUNOSABATLARI VA FARQLARI //Science and innovation in the education system. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 97-100.